

μάλιστα ἤθελεν εἶσθαι γελοῖον νὰ προσελάμβανε τις τοιοῦτον τίτλον, ὅτε οἱ δυνάσται τοῦ Αἰγαίου μόλις ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ ὑπερασπισθῶσι τὰς νήσους των κατὰ τῆς δυνάμεως τῶν Ὀθωμανῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἠπείλει τὸ 1490 ὁ στόλος Βαγιαζήτ τοῦ Β' τοῦ Αἰγαίου, καὶ μάλιστα ταύτην τὴν φορὰν κατευθυνόμενος πρὸς τὴν Πάρον, ὅπως ἐκδιώξῃ ἀπὸ τῆς κτήσεως αὐτῆς Νικολῶν τὸν Α' Σουμαρίπιν. Μετὰ τοιοῦτον ἀκουσμα ἀπέπλευσε πάλιν ὁ Νικολῶς Καπέλλος προβλεπτής τοῦ στόλου τῆς Βενετίας μετὰ τέσσαρα κάτεργα εἰς Πάρον, ἵνα ἐξασφαλίσῃ τὰς κτήσεις τῶν Βενετῶν καὶ τῶν συμμάχων ἐν τῇ Αἰγαίῳ. Νικολῶς ὁ Α' ἐχάσθη τὰ μέγιστα μαθὼν τὴν ἀρίστην τοῦ βενετικοῦ στολίσκου, ἀναπέτασε τὴν σημαίαν τῆς δημοκρατίας καὶ ἐσταίλει τὸν ἀρχιεπίσκοπον Παροναξίας πρὸς τὸν Καπέλλον μετὰ προτάσεις νὰ παραχωρήσῃ τὴν νῆσον τοῦ ἐπὶ ἀποζημιώσει τινὶ εἰς τὴν Βενετίαν. Ἡ πρότασις δὲν εὐρήκεν ὑποδοχὴν· ἐν τούτοις ἐδόθη ἡ ἀδεια τῷ Νικολῷ νὰ ταθῇ ὑπὸ τὴν Βενετικὴν προστασίαν, καὶ νὰ ὑψοῖ ἐν τῇ μέλλαντι ἐπὶ τῶν ἐπάλξεων τοῦ πύργου του τὴν σημαίαν τῆς δημοκρατίας, φέρουσαν τὸν λέοντα τοῦ ἀγίου Μάρκου. Ὅθεν οἱ Ὀθωμανοὶ παρητήθησαν καὶ ταύτην τὴν φορὰν ἀπὸ τοῦ σκοποῦ των. Τὸν σκοπὸν Νικολῶς τοῦ Α' τῆς Πάρου ἵνα παραχωρήσῃ τὴν νῆσόν του τοῖς Βενετοῖς, μαρτυρεῖ καὶ τὸ μυστικὸν τῆς Γερουσίας ψήφισμα κατὰ τὴν 10 Σεπτεμβρίου 1490. Τὴν 5 Ἰουνίου εἶχε γράψῃ περὶ τούτου ὁ προβλεπτής τοῦ βενετικοῦ στόλου Νικολῶς Πιζάνης πρὸς τὸ συμβούλιον τῶν ΔΕΚΑ, καὶ ὡσαύτως τὴν 8 τοῦ αὐτοῦ μηνὸς εἶχαν ἀποσταίλει πρὸς τὴν Γερουσίαν γράμμα τῆς προτεράιας ἐκ χειρὸς Νικολάου ἀρχιεπισκόπου Παροναξίας. Οἱ κάτοικοι τῆς Νάξου καὶ Πάρου ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς πολὺ ἀτυχεῖς ὑπὸ τὴν κυδέρνησιν τῶν μικρῶν δυναστῶν των, ἐπειδὴ ὁ σουλτάν Βαγιαζήτ ὁ Β' ἀφῆκε τοὺς στόλους του συχνότατα νὰ περιπλέωσι τὸ Αἶγαϊον, ἐν ᾧ ὁ δούξ Ἰωάννης ὁ Γ' τῆς Νάξου καὶ Νικολῶς ὁ Α' τῆς Πάρου οὐδὲν ἐπραττον εἰς ἀμυναν, ἢ μᾶλλον ἂν καὶ εἶχον τὴν καλλιτέραν θέλησιν δὲν ἠδύναντο νὰ κάμωσι τί ποτε. Διὰ τοῦτο οἱ κάτοικοι προσέφερον ἑαυτοὺς εἰς τὸν βενετὸν προβλεπτήν παραδοθέντες εἰς τὴν Βενετίαν. Ἀλλ' ὁ Πιζάνης δὲν ἤθελε νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὰς προτάσεις των πρὶν ἐξετάσῃ τὰ φρονήματα ἐν Βενετίᾳ. Ἡ Γερουσία διέταξεν αὐτῷ πρώτης περιστάσεως τυχούσης νὰ πλεύσῃ εἰς Νάξον, καὶ νὰ παραστήσῃ τῷ δουκὶ τὴν ἀπηλπισμένην θέσιν του, νὰ περιποιηθῇ ὁμῶς, ὅτι πράττει τοῦτο αὐθορμήτως καὶ ὅχι κατ' ἐντολὴν τῆς δημοκρατίας, καὶ εἰάν ἤθελεν εὐρεῖ τὸν Κρίσπον εὐδιάθετον νὰ παραχωρήσῃ τὰς νήσους του, νὰ προσδιορίσῃ αὐτῷ ἐτησίαν διὰ βίου σύνταξιν· ἀλλ' ὅ,τι δὴ ποτε καὶ ἂν ἤθελε πράξῃ νὰ δώσῃ περὶ τούτου τάχιστα πληροφορίας εἰς Βενετίαν. Ἡμεῖς βλέπομεν ὅτι ὁ Νικολῶς τῆς Πάρου δὲν ἐδυσκολεύετο νὰ ἀλλάξῃ τὴν ἀθέβαιον ἡγεμονικὴν του ὑπαρξίν μετὰ τοῦ εἰρηνικοῦ ἰδιωτικοῦ βίου, καὶ αἰτία, δι' ἣν ἡ Βενετία δὲν ἐδέχετο νὰ

προσαρτήσῃ τὴν Πάρον, ἦτο ἀναμφισβότως, ὅτι ὁ δούξ Ἰωάννης ὁ Γ' δὲν συγκατετίθετο νὰ παραιτηθῇ τάσων εὐθηνὰ τῆς ἐπὶ τῆς Πάρου ἐπικυριαρχίας.

Μετὰ ταῦτα ἐκολούθησαν ἔτη τινὰ εἰρήνης, διαρκούντων τῶν ὁποίων οὐδὲν παρεδόθη ἡμῖν περὶ τῆς ιστορίας τῶν νήσιων Πάρου καὶ Ἀνδρου, ἂν καὶ περὶ τὸν αὐτὸν χρόνον, 1494, συνέβη εἰς Νάξον αἰματηρὰ ἐπανάστασις, λήξασα μετὰ τὸν φόνον τοῦ δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Γ' Κρίσπου (1480—1494) καὶ τὴν ἐξαετὴν κατάσχεσιν τῆς νήσου ὑπὸ τῆς Βενετίας (*).

Τὸ 1500 ἀπέθανε καὶ ὁ Χρυσῖνος ὁ Β', δυνάστης τῆς Ἀνδρου, ἐπὶ τῆς νήσου του, καταλιπὼν ἐκτὸς τῶν υἱῶν του Βέρτου καὶ Γασπάρου, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ δεύτερος εἶχε δώσει τὸ 1486 τὴν θυγατέρα του εἰς γάμον τῷ Δομινίκῳ Μάρκου Νικολῷ Ζεντόνῃ, καὶ πρεσβύτερόν τινα υἱὸν νόθον, ὀνόματι Νικολῶν, ὅστις εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρὸς του, ἐσφρατίσθη τὴν ἐπὶ τῆς Ἀνδρου ἐξουσίαν (**).

(* Ἐπεται τὸ τέλος.)

ΝΕΡΟΥΤΕΟΣ.

ΑΠΟΣΠΑΣΜΑ

ΥΠΟΜΝΗΜΑΤΩΝ ΑΝΕΚΔΟΤΩΝ.

—000—

Σπικνίως συμβαίνει νὰ λάβω ἀντὶ χεῖρας τὴν γραφίδαν, καὶ νὰ μὴ ἔλθωσιν εἰς τὴν μνήμην μου ἡ Κυρία Geoffrin καὶ τὰ δῶρά της· τίς δὲ ἡ Κ. Geoffrin; Ἡ κυρία αὕτη ἦτο τὸν παρελθόντα αἰῶνα ἡ Ἀσπασία τῶν νέων Ἀθηναίων, περὶ τὴν ὁποίαν συρρέοντες καὶ Σωκράτεις καὶ Περικλεῖς ἐναγρούφουν ἐν τῷ κάλλει αὐτῆς καὶ τῇ εὐφυίᾳ. Ἡ δευτέρα ὁμῶς, αὕτη Ἀσπασία εἶχε καὶ συνήθειαν τῆς ὁποίας, ἂν δὲν ἐλησμόνησα τὴν ἱστορίαν, ἐπταεῖτα πάντῃ ἡ προκάτοχός της· ὠνόμαζε χωρὶς πολλοῦ δισταγμοῦ τοὺς περὶ αὐτὴν σοφοὺς ἥτες ἦται.

(*) Ὅτι Ἰωάννης ὁ Γ' Κρίσπος δὲν ἐφανεύθη τὸ 1487 ὡς πληροφορεῖ ἐσφαλμένως ὁ Sauger (p. 287), ἀλλὰ τὸ 1494, ἐκτὸς τῶν ἀξιοπίστων βενετῶν ἱστορικῶν, καὶ μάλιστα τοῦ Νικολάου καὶ Βέμβου, καὶ πολλῶν ἐν τῇ Βίβλῳ τῶν Ἀποφώητων καὶ ἐν τῷ Μαρκιανῷ Κώδῳ περιεχομένων ἐγγράφων τῆς πολιτείας, δεικνύει καὶ ἡ νεωστὶ ὑπὸ τοῦ κόμητος Ἰουλίου Πόρρου ἐν Μετσολόνοις δημοσιευθεῖσα περιήγησις τοῦ Κώδικα, κατὰ τὴν ὁποίαν ὁ θάνατος τοῦ Ἰωάννου συνέβη περὶ τὴν 20 Σεπτεμβρίου 1494.

(**) Ὁ Sauger ἀναφέρει καὶ δύο ἄλλους υἱοὺς, τὸν Ἰωάννην καὶ Μάρκον, ἐκ τῶν ὁποίων ὁ εἰς μεταναστεύσας εἰς Γαλλίαν, καὶ ὁ δεύτερος εἰς Σουσίαν, ἀφῆκαν ἐκπαιδευμένους ἀλλὰ τοῦ συγγραφῆς τούτου ἡ περὶ τὴν ἐξακρίβωσιν τῆς ἀληθείας ἀλγυρία εἶνε γνωστὴ, ὥστε δὲν δύναται τις νὰ δώσῃ πίστιν εἰς τὰ περὶ αὐτῶν λεγόμενα.

Βοιωτούς (καὶ μὴ τὴν ἀλήθειαν ὑποπτεύω ὅτι, κατὰ τὸν σημερινὸν τῆς ἐτυμολογίας συρμὸν, ἐκ τῶν Βοιωτῶν γυνεαλογεῖται ἡ λέξις ἐκείνη τῶν Γάλλων), καὶ ἐφιλοδώρει κατ' ἑτος πρὸς ἕκαστον αὐτῶν ἀνά βραχίον ἐκ βελούδου.

Ἀλλὰ πρὸς τί τὸ σεμνὸν τοῦτο ἐπίθετον καὶ τὸ σεμνότερον δῶρον; Κατὰ δυστυχίαν οἱ ὑπομνηματισταί, ὅσους ἐγὼ τοῦλάχιστον ἀνέγνω, ἀναφέρουσι μὲν τὸ πρᾶγμα, σιωπῶσιν ὁμῶς ὡς πρὸς τὸ σημανόμενον· ἀλλὰ τις φίλος μου, τῆς Γερμανίας μου στραφῆς, βαθύς περὶ τὴν ἐρμηνευτικὴν, βεβαίως ὅτι, κατὰ τὴν ἔννοιαν τῆς ὠραίας Γαλλίδος, βοιωτιάζουσιν οἱ καταγινόμενοι εἰς τὰ γράμματα, καὶ ὅτι τοῦτο μόνον κερδαίνουνσι, τὸ νὰ κατατρίβωσι καθήμενοι καὶ ἐγκύπτοντες τὰς ἀναξυρίδας των.

Ἀπλὸς ἐγὼ τῶν γραμμάτων λάτρις, δικαίωμα ψήφου οὐτ' ἤξιώθην οὐδ' ἤξιωσα πώποτε περὶ τὰ ταῦτα· ἀγνοῶ ἄρα ἂν ὀρθὴ ἢ ὀχι ἡ ἐρμηνεία· τοῦτο μόνον δὲν διστάζω νὰ ὁμολογήσω, ὅτι ὅσakis ἕως ἐσχάτων μοι ἤρχετο ὁρεῖς νὰ γράψω ἀνεκδοτα, περιηγήσεις ἢ ὑπομνήματα, μοῦ ἐβασάνιζεν ἀνηλεῶς τὸν νοῦν ἡ ἐρμηνεία τοῦ φίλου μου. Ἐάν ἐγώ, ἀνελογιζόμεν, κερδαίνω ὅ,τι ἔλεγεν ἐν παραβολαῖς ἡ Κ. Geoffrin, κερδαίνουσι τι τάχα ἀξιολογώτερον οἱ ἀναγνώσται μου; τί ἂν μαθάνωσιν ἦθ καὶ ἔθιμα παλαιωθέντα ἢ παλαιούμενα ἀδιακόπως, ἕνεκα τῶν νεωτερισμῶν τοὺς ὁποίους ἀενάως προχέει ὁ αἰμός;

Ἐν τοιαύτοις ταλαντευόμενος διέκοψα πρὸ πολλοῦ τὴν δημοσίευσιν ὑπομνημάτων, οὐδ' ἠθέλον ἴσως ἐπαναλάβει αὐτήν, ἐάν δὲν μ' ἐνεθάρρυνε γηραιός τις γείτων τῆς Κ. Geoffrin. Ὁ γείτων οὗτος φαίνεται ἀνὴρ σοφός οὐ μόνον τὴν θεωρίαν ἀλλὰ καὶ τὴν πράξιν· διότι πολλάκις ἐπεκλήσθη, ὡς ἤκουσα, τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ καὶ ἡ ἐκ πρακτικῶν ἀνδρῶν συγκροτημένη τῶν Ἑλλήνων Βουλὴ. Ἐγὼ μάλιστα καὶ ὁμολογῶ, φιλαλληθείας ἕνεκα, ὅτι ἐκ τῶν ἐπικλήσεων τούτων ἐξυπνισθεὶς, ἀνέγνων τὸ γνωστότερον τῶν συγγραμμάτων του.

Ἴδου λοιπὸν τί λέγει ἢ μᾶλλον τί ἔλεγε, διότι μετέβη πρὸ μικροῦ εἰς ἄλλας σκηνάς, ὁ γείτων οὗτος τῆς Γαλλίδος μου·

« Οἱ καταγινόμενοι περὶ τὴν ἐρευναν τῶν προόδων τοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῶν τεχνῶν, εὐγνωμονοῦσι βεβαίως πρὸς τὸν μετριοφρονα ἱστορικὸν τὸν ἀναγράφοντα ἦθ καὶ ἔθιμα τοπικά· ἴσως δὲ καὶ εὐχόνται ὅπως οἱ ἀξιούντες ὄνομα μεγάλου ἱστοριογράφου, συντέμνοντες ἐνίοτε τὰς διηγήσεις τῶν στρατιωτικῶν ἐξελιγμῶν ἢ τῶν πολιτικῶν σκευωριῶν, ζωγραφῶσι τὴν ὄψιν τῶν αἰθουσῶν, καὶ τῶν κοιτῶνων τῶν πατέρων ἡμῶν (α). »

Καὶ τῶνόντι, καταλειπὼν τὴν ἐξιστόρησιν τῆς βασιλείας Καρόλου τοῦ Β' ὁ περιφανὴς ἐκεῖνος τῆς Μεγάλης Βρετανίας ἱστορικός, συγκατεβη νὰ περιγράψῃ μετὰ σπηνίας ἀπρωτοπωληφίας τὴν κοινωνικὴν κατάστασιν τῆς ἰδίης πατρίδος περὶ τὰ τέλη

τῆς ΙΖ' ἑκατονταετηρίδος, χαριστάτην τινὰ ἀνάπαυλιν καὶ τερπνότατον σταθμὸν ἀναψυχῆς παρεντιθεὶς τῷ ἀναγνώστῃ τὸ Γ' κεφάλαιον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ. Καὶ ἵνα καταδείξῃ τὴν ἐν διαστήματι ἑκατὸν καὶ πενήκοντα ἐτῶν γενομένην, οὐχὶ ἀπλῶς βελτίωσιν ἀλλὰ ἀλλοίωσιν τῆς καταστάσεως ταύτης, καταβαίνει καὶ εἰς τὰ ταπεινότερα, ἐξαικονίζων μετ' ἀκριθείας πῶς ἔτρωγον, πῶς ἐκοιμῶντο, πῶς περιεπάτουν, πῶς εὐθύμουν, πῶς συνωμίλουν ἄλλοτε οἱ συμπολίται αὐτοῦ, ὅποια ἦσαν αἱ ὁδοί, ὅποια αἱ σχέσεις, ὅποια ἡ συμπεριφορὰ καὶ ὅποια τὰ κυρίως λεγόμενα ἦθ. Ὁ Ἕλλην ἀναγνώστης ἀπορεῖ μαθάνων, ὅτι καὶ ἐν αὐτῇ τῇ δειντέρᾳ παραλυσίᾳ τῆς αὐτοκρατορίας τοῦ Κωνσταντίνου, οὐδέποτε συνέβησαν ὅσα πρὸ μιᾶς μόνον καὶ ἡμισίας ἑκατονταετηρίδος ἐν τῇ πατρίδι τοῦ Πήλ καὶ τοῦ Κάνιγκος. Οἱ Ἀγγλοὶ ἐκοιμῶντο κεχαρτωμένοι, ὅπλα καὶ λίθους καὶ ζέον ὕδωρ ἔχοντες παρακείμενα ὅπως ἀποκρούσῃ τὰς συμμορίας τῶν ληστῶν· εἰς αὐτοῦ τοῦ Λονδίνου τὰς βορβορώδεις ὁδοὺς περιήρχοντο αἰσχρόθιοι ἀρπάζοντες ἀτιμωρητὶ τὰς γυναῖκας, « καὶ ἄνθρωποι ἄγριοι σχεδὸν ὡς τῆς Καλιφορνίας οἱ Ἰνδοὶ ἐγόρευον πάλαιοντες ξίφη, ἐνῶ γυναῖκες ἡμίγυμνοι ἐφαλλον βαρβάρους ψαλμούς (α). » Καὶ πότε ταῦτα; ὅτε ὀλίγας ὥρας μακρὰν τῆς νήσου τῶν Βρετανῶν, κατὰ τὴν ἀπέναντι παραλίαν, ἤκμαζεν ἡ γλυκύτης τῶν ἡθῶν καὶ ὁ πολιτισμὸς τοῦ κράτους Λοδοβίκου τοῦ ΙΔ', ὅτε θεηγόρος καὶ χάριτος πλήθουσα ἐξήρχετο ἐκ τῶν χειλέων τοῦ Βασσανέτ ἡ φωνή, ὅτε τὰ ἦθ τοῦ Ῥασίν ἐρρύθμιζον τὴν καρδίαν, καὶ κατεσπάρασσε τὸ ἐλάττωμα ἡ φλογερὰ μᾶστις τοῦ Μολιέρ, ὅτε ἐν ἐνὶ λόγῳ ἀθρόα ἦνθουν ἐν Γαλλίᾳ πάντα τὰ εἶδη τῆς ὑπεροχῆς. Ἐνῶ ἐνταῦθα τῆς Σαβινιέ ἡ γραφὴ ἡμιλλᾶτο πρὸς τὸν κάλαμον ἀρίστων συγγραφέων, ἐκεῖ, ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ βασιλὶς Μαρία, ἥτις ἐθεωρεῖτο ὑπὸ τῶν συγχρόνων ἔξοχος τὴν παιδείαν, μὴ διακρίνουσα τὴν ὀνομαστικὴν ἀπὸ τῆς ἱστικῆς, καὶ ἀπὸ τοῦ ἑνεργητικοῦ τὸ Παθητικὸν ῥῆμα, ἔγραψε· « τὸ βιβλίον τοῦτο ἐδόθη ὁ βασιλεὺς καὶ ἐγὼ ὅτε ἐστέρθημεν. » (This book was given the King and I, at our coronation).

Ἐάν ἄρα τοιοῦτος ἱστορικός συγκαταβαίνει, ὡς εἶπον, εἰς περιγραφὴν ἀρχαιτέρων συνθηκῶν, διδακτικωτάτην ἐκλαμβάνων αὐτήν, δὲν θέλουσιν ἴσως θεωρηθῇ ὅλως ἀνωρελεῖς αἱ σκιαγραφίαι εἰς αἱ ἐμφιλοχωρῶ καὶ ἐγὼ ἐνίοτε. Ἰσως ἡ ἐξιστόρησις πραγμάτων, ἐτελῶν καθ' ἑαυτὰ, ἀναξία προσοχῆς κρίνεται σήμερον· ἀλλὰ θέλει φανῇ τοιαύτη καὶ εἰς τοὺς μεθ' ἡμᾶς; Ἰδετε μετὰ πότης ἐπιμελείας περισυνάγομεν καὶ τὰ ἐλάχιστα συντρίμματα τῶν ἀρχαίων ἐπιγραφῶν· ὅποια θυσίαι γίνονται χάριν ἀντακαλύψεως τοιούτων, πόσοι ἄνδρες ἐγκριτοὶ ἀσχολοῦνται εἰς τὴν ἀνάγνωσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐρμηνείαν. Πολλάκις κατὰ τὴν ἀνέυρεσιν νέου τινὸς ὀνόματος, περιγραφῆς τινος ἀγνώστου ἐθίμου, παλεῖται οὕτως εἰπεῖν πανήγυρις. Καὶ πρὸς τί ταῦτα; Γίνονται

(α) Maccabey, the history of England. Vol. I, chap. III.

(α) Δότ.

τάχα χάριν περιπατισμοῦ, πρὸς θεραπείαν ἀνδίας καὶ κόρου, ἢ εἶναι ὑπερσάρκως πολυτελείας φιλολαγικῆς; Οὐδὲν τούτων· διότι ἀνευ τῆς λεπτομεροῦς, δεδωσθῶ καὶ μικρολόγου ταύτης ἐροῦνης, πόθεν ἄλλοθεν θέλομεν πορισθῇ εἰδήσεις ἀκριβεῖς πῶς ἔρχετο καὶ πῶς προέκοψεν ἡ περὶ τὴν πολιτείαν, τὴν κοινωνίαν, τὰς ἐπιστήμας καὶ τὰς τέχνας πρόοδος; καὶ πόθεν ἄλλοθεν θέλομεν ἐξάξει ἀσφαλέστερα συμπεράσματα ὡς πρὸς τὴν ὁδὸν τὴν ὁποίαν πρέπει νὰ πατήσωμεν βαίνοντες πρὸς τὸν πολιτισμόν; Ἀλλὰ νῦν Δία οὕτε ἔδονῃς στερεῖται ἡ τοιαύτη ἐρευνᾶ· ὡς υἱὸς ἀναπολῶ μετὰ πόθου τὰς ἐξαις τοῦ πατρὸς καὶ τῆς μητρὸς· καὶ φαίνεται μοι ὅτι ἀκούω ἐτι τὴν γλυκεῖαν αὐτῶν φωνὴν καὶ τὰ πατρικά παραγγέλματα, καὶ συμβῶ, καὶ συνδιαλέγομαι, καὶ συντέρπομαι μετ' αὐτῶν.

Ἡ ἱστορία μάλιστα τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ἔχει ὑπὲρ πάσαν ἄλλην, κατ' ἐμέ, ἀνάγκην τῆς βοηθείας τῶν τοιούτων περιγραφῶν· διότι οὐδὲν ἄλλο, φρονῶ, ἐνέδωκε μετὰ τοσαύτης ταχύτητος καὶ προθυμίας εἰς τὴν ἐπενέργειαν τοῦ πολιτισμοῦ ὅσον τὸ ἡμέτερον. Ἐξ πρὸ μικροῦ εἶδομεν, ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ αὐτῇ, καίτοι κειμένη πλησιέστατα τῆς Γαλλίας, ἡ ἐξημέρωσις τῶν ἡθῶν ἐγένετο μετὰ μεγίστης βραδυτῆτος, ἐνῶ ἐνταῦθα, εἰ καὶ μόλις πρὸ εἰκοσιν ἐτῶν συνεστάθη τακτικὴ συγκοινωνία μετὰ τῆς Δύσεως, ἡ μεταρρύθμισις ὑπῆρξε τωόντι ἀξιοσημείωτος. Λέγων δὲ μεταρρύθμισιν δὲν ἐννοῶ τὴν πολιτικὴν, διότι περὶ ταύτης οὕτε σκοπὸν αὐτ' εὐκαιρίαν ἔχω νὰ ὁμιλήσω· ἀλλὰ τὴν κοινωνικὴν, πολλάκις ὅπως ἀνεξάρτητον ἐκείνης. Ἡ πολιτεία καὶ ἡ κοινωνία, ἵνα προκάψωσι, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ συμβαδίζωσι· διὸ καὶ πολλάκις εἶδομεν τὴν μὲν μίαν διατρέχουσαν σκολιωτάτην ὁδόν, τὴν δὲ ἄλλην ἔχουσαν τὴν πορείαν εὐρυθμον καὶ ὁμαλὴν· ἡ μία δὲν ἀναχαιτίζει τὸν ῥοῦν τῆς ἄλλης. αἷς πᾶσα πειραματικὴ ἐπιστήμη, λέγει ὁ αὐτὸς ἱστορικός, τείνει πρὸς τὴν τελειοποίησιν, οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος ἔχει ἐμφυτον τὴν ἐπιθυμίαν τῆς ἰδίας αὐτοῦ βελτιώσεως. Πολλάκις μόναι αἱ δύο αὗται ἀρχαί, καὶ τοὶ καταπολεμηθεῖσαι ὑπὸ δεινοτάτων δημοσίων συμφορῶν καὶ ὑπὸ πονηρῶν θεσμῶν, προήγαγον ὅμως ἐν τάχει τὸν πολιτισμόν. Καὶ τὰ πλέον ἄλλεπάλληλα δημόσια δυστυχήματα, καὶ ἡ πλέον συνεχὴς καὶ ἀδιάκοπος κακὴ κυβέρνησις, δὲν ἰσχύουσι νὰ καταφέρωσιν ἐν ἔθνος εἰς πτωχείαν, ὅσον ἡ σταθερὰ πρόοδος τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν καὶ οἱ ἀνένδοτοι ἐκάστου ἀγῶνες χάριν βελτιώσεως τῆς ἰδίας καταστάσεως, ἀποδεικνύουσιν αὐτὸ εὐδαιμον. Καὶ πολλάκις παρετηρήθη ὅτι σπατάλαι, βαρεῖς φόροι, παράλογοι τῆς ἐμπορίας περιορισμοί, διεφθαρμένα δικαστήρια, ὀλέθριοι πόλεμοι, συνωμοσίαι, διωγμοί, πυρκαϊαί, κατακλυσμοί, δὲν κατέστρεψαν τὰς περιουσίας τῶν πολιτῶν μετὰ τῆς αὐτῆς ταχύτητος μεθ' ἧς κατεσκευάσθησαν ὑπ' αὐτῶν. D (*).

Ἄν ἦτο ἀνάγκη νὰ ὑποστηριχθῇ καὶ διὰ παρ-

δειγμάτων ἡ ἀναμφισβήτητος αὕτη ἀλήθεια, θὰ παρέμενον τὸν ἀναγνώστην εἰς τὴν Τουρκίαν. Εἰς τὸν ὠραῖον ἀλλὰ πολυσύμφορον τοῦτον τόπον συμβαίνουν ἐπὶ πολλὰς ἑκατονταετηρίδας ὅσα περιγράφονται ἐν τῇ ἀνωτέρῳ περικοπῇ. Τοσούτω μάλιστα ἀπαραλλάκτως συμβαίνουν, ὥστε ὑποπτεύω ὅτι τοῦ κράτους ἐκείνου τὴν εἰκόνα ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ἔγραψεν ὁ ἄγγλος ἱστορικός. Καὶ ὅμως τοιαύτη καλὴ τοσαύτη ἡ δραστηριότης, καὶ ἡ ἐνέργεια, καὶ ἡ ἠθικὴ δύναμις τῶν πασχόντων χριστιανῶν, ὥστε κατὰ πολλὰ, ὡς φέρ' εἰπεῖν κατὰ τὴν ἐμπορίαν καὶ τὴν ναυτιλίαν, καὶ ἀκμάζει παρ' αὐτοῖς ὁ πολιτισμός.

Κατὰ τὴν γνώμην μου λοιπόν, οὐδὲν ἔθνος μετὰ τοσαύτης προθυμίας ἠσπάσθη, οὕτε τοσαύτον εὐκόλως παρεδέχθη τοὺς καρπούς τοῦ πολιτισμοῦ, ὅσον τὸ ἑλληνικόν. Ἰσως τις ὁμολογῶν μὲν τὴν ἀλήθειαν ταύτην, ἀλλ' ὅπως ἀπειρος τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ἢ καὶ πικρόχολος ἀσκητής, κακίῃ τὴν καινοτομίαν, διότι περὶ τὴν ἐκλογὴν δὲν ὑπῆρξε διάκρισις. Μὴ λησμονῶμεν ὅμως ὅτι ὡς καὶ πανταχοῦ οὕτω καὶ παρ' ἡμῖν τοιαύτη δυστυχὴς ἡ ῥοπή τῶν ἀνθρώπων· ἀγαπῶμεν φύσει, ὡς ἔλεγε καὶ ὁ Ἀριστοτέλης, νὰ μιμῶμεθα τὰ εὐκολώτερα, διότι καὶ ἀρεστότερα, καὶ μάλιστα ὅσαςκις ὑπογραμμὸν ἔχωμεν ἔθνη μεγάλα, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ πολιτισμοῦ καθήμενα. Αἱ μικραὶ τῆς ἀρχαιότητος πολιτεῖαι ἐμιμοῦντο τὰς Ἀθήνας· ἀλλὰ καὶ αἱ Ἀθηναῖοι δὲν ἐφιλοτιμήθησαν ἄρα, ὅτε ἡ Ῥώμη ἐξουσίχζε τὸν κόσμον, νὰ μιμηθῶσιν αὐτήν; Καὶ σημειωτέον ὅτι δὲν ὑπῆρχον τότε τύπος καὶ ἄτμος, οἱ δύο οὗτοι εὐρύτατοι ὄχθοι δι' ὧν ἀφθονος καὶ ἀκατάσχετος εἰσβάλλει εἰς τὰς κοινωνίας τῶν ζέων ἔθιμων καὶ ἡθῶν ὁ κατακλυσμός. Ἐάν τὰ κύματα τούτου συμπαρασύρωσι καὶ πονηρὰ μετ' ἀγαθῶν, φραγμὸν, καὶ φραγμὸν ἀνυπέρβλητον, ἔχωμεν ν' ἀντιτάξωμεν τὴν ἀγωγὴν, οὐχὶ τὴν τοῦ νόου διὰ τῶν γραμμάτων, αὕτη εἶναι πλάνη τοῦ μερὰ καταστρέψουσα καὶ ἰδιώτας καὶ πολιτείας, ἀλλὰ τὴν τῆς ψυχῆς διὰ τῶν γονέων καὶ τῆς θρησκείας. Πᾶσα ἄρα μεμψιμοιρία ἀνωφελής. Μὴ λησμονῶμεν πρὸς τούτοις ὅτι καὶ τῶν ἐπωφελεστέων μεταβολῶν τὴν παραδοχὴν παρακολουθοῦσι πολλάκις ἀτοπίαι. Ἀλλὰ πρέπει διὰ τοῦτο νὰ μένωμεν ἀκίνητοι, φοβούμενοι τὰς βελτιώσεις; Εἰς ἐναντίαν, ταύτας μὲν ἀνάγκη νὰ ἀσπαζώμεθα προθυμῶς, ἐκείνας δὲ, καθὼ μάλιστα προσκαίρους, νὰ μετριάζωμεν διὰ συνέσεως καὶ δι' ἀγρύπνου προσοχῆς.

Ὁ πόλεμος ἐμάστιζεν εἰσέτι τὸ πρόσωπον τῆς Ἑλλάδος ὅτε ἦλθεν ὁ Κυβερνήτης· καὶ ὅμως οἱ γονεῖς, καὶ τὸ τίμημα τοῦ ἄρτου αὐτῶν κατέβαλον ἵνα συστήσωσι σχολεῖα. Τὸ Κρανίδιον, ὅπου ἐλαλεῖτο κατ' ἐξαιρετον ἡ ἁλθαικὴ, συνεσέφερε μετὰ τῶν πρώτων καὶ μετὰ πλείστης γενναιότητος χάριν σχολείων. Ἐνθυμούμαι ὅτι μετὰ τῶν ἄλλων συνδρομῶν ἀνέγνων καὶ ταύτην· α ἰω. Λέκας, κατ' ἀπόφασιν τοῦ ἐκτ. ἐπιτρόπου διὰ παραβῆσθαι τινὰ εἰς σωφρονισμόν, προσέφερε γρ. 300. π. Περὶ ἐρ-

(*) Δύο.

γος ἀλλὰ κατανυκτικὴ τῶντι ποινή, τιμῶσα τὸν αὐθαιρέτως ἐπιβαλόντα αὐτὴν Νικ. Καλλέργην. Τὴν ἐποχὴν ἐκείνην, ὡς καὶ ἄλλοτε εἶπον, χάος ἦσαν καὶ αἱ πλέον διακεκριμέναι ὑπηρεσίαι· καὶ διοικητικὴ, καὶ δικαστικὴ, καὶ στρατιωτικὴ, καὶ ὅλαι αἱ ἄλλαι, τοσούτῳ ἦσαν συγκεχυμέναι καὶ ἀορίστοι, ὥστε καὶ ὁ ἐξ Ἐπτανήσου νομομαθὴς Βιάρης κατεδίκαζεν εἰς δήμευσιν δι' ἐγκυκλίου τὰ χρήματα τῶν κατοίκων τοῦ νομοῦ τὸν ὁποῖον διέβηκε, καὶ αὐτὸς ἐτι ὁ Κυβερνήτης, μεταβάλλων ποινὴν κεραλικήν, προσέταττεν ἀπλῶς τὴν κράτησιν τῶν ἐνόχων μέχρι δευτέρας διαταγῆς (*).

Ἀλλ' εἶναι ἀδύνατον νὰ ἐννοήσωμεν τὸν πρὸς τὴν παιδείαν ζῆλον τῶν ἀνθρώπων ἐκείνων ἐὰν δὲν συμπαραβάλλωμεν τὰς θυσίας αὐτῶν, τὰς ἰδιωτικὰς ἐννοῶ, πρὸς ὅσας πράττομεν ἡμεῖς σήμερον. Ἐν γρόσιον τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἀναλογεῖ πρὸς μίαν δραχμὴν ἀνάγκη δὲ νὰ σημειώσω καὶ τοῦτο, ὅτι διὰ τὴν ἐπελθοῦσαν εὐπορίαν εὐκολώτερον δαπανῶμεν σήμερον μίαν δραχμὴν, ἢ τότε ἓνα παρὰν. Καὶ ὅμως πολλοί, ἄπειροι ἦσαν οἱ συνεισφέροντες 100 καὶ 200 καὶ 300, καὶ 500, καὶ 1000 γρόσια ὑπὲρ σχολείων. Ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν συνεκροτοῦντο ποσὰ ἐκ πέντε καὶ ὀκτὼ καὶ δέκα χιλιάδων γροσίων ἤτοι δραχμῶν, καὶ ταῦτα δι' ἐράνων οὐχὶ ὁμογενῶν ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος ἢ ἐκτὸς τῆς ἐκπαίδευσης, ἀλλὰ κατοίκων τοῦ μέρους ἐκείνου ὅπου προέκειτο νὰ ἰδρυθῇ τὸ σχολεῖον.

Καὶ ταῦτα μὲν οἱ λιμώτοντες ἐκείνοι· τί δὲ θυσιάζομεν σήμερον ἡμεῖς οἱ ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος, οἱ πολλῶ ἐκείνων εὐπορώτεροι; Οἱ κατάλογοι τῶν συνεισφορῶν ὅσοι δημοσιεύονται διὰ τῶν ἐφημερίδων ἄς ἀπαντήσωσιν· ἐγὼ δὲ καὶ ἤκουσά τινα εἰπόντα ἐπὶ γενικῆς συνελεύσεως· «πρὸς τί νὰ συνδράμωμεν ἡμεῖς, ἀφοῦ πτέλλωσι χρήματα οἱ ἐξ ὁμογενεῖς;» Καὶ ὅμως, πρᾶγμα αξιοσημείωτον! ἐκείνοι οἱ τοσούτον μεριμνῶντες ὑπὲρ τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν υἱῶν, ἀπέκρουον ἐντόνως τὴν τῶν θυγατέρων. Ἐτρεμον μὴπως, μανθάνουσαι γράμματα, μεταχειρίζονται αὐτὰ ὡς ὄργανον ἀτόπου ἀνταποκρίσεως. Ὀλίγα ὅμως ἔτη παρήλθον ἐκτοτε, καὶ ἡ ἀπὸρχαιωμένη ἐκείνη πρόληψις ἀνετράπη διὰ μιᾶς καὶ ἐκ θεμελίων, καὶ δοξα ἐναντία ἐπλημμύρισεν ἀκαθέκτως σύμπασαν τὴν Ἑλλάδα. Οὐδὲ γυνίαν αὐτῆς εὐρίσκεis σήμερον ἀνευ σχολείου κορασιῶν, οὐδὲ πατέρα ἢ μητέρα μὴ φλεγομένους ὑπὸ τοῦ πόθου τῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν ἰδίων θυγατέρων. Ὁ ἔρως τῆς ἐκπαιδεύσεως τοῦ γυναικείου φύλου κατέκτησε, χάρις εἰς τὸ παράδειγμα τῆς ἐλευθέρως Ἑλλάδος, καὶ αὐτὴν τὴν δοῦλην, τὴν τε ὑπὸ τοῦς Τούρκους καὶ τὴν ὑπὸ τοῦς Ἀγγλους, καὶ γυναικῶν φροντιστήρια ἰδρύθησαν καὶ εἰς ἐκείνας τὰς χώρας, ὅπου πρὸ αἰώνων δὲν εἶχεν ἀκουσθῇ ἡ γλυκεῖα τοῦ Πλάτωνος ἢ τοῦ Χρυσοστόμου φωνή.

Τοιαύτη ταχὺς καὶ ἀπότομος μεταβολὴ ἀπὸ

τῆς πλάνης εἰς τὴν ἀλήθειαν δὲν ἀπαντᾷται ἴσως ἐν τῇ ἱστορίᾳ.

Ἐνθυμούμαι ὅτι τὸ 1828 ἔτος, τὴν 25 Νομβρίου, ἐπισκέφθην κυρίαν ἐορτάζουσαν τὴν ἡμέραν ἐκείνην. Αἱ κύριαι τότε, ὅσον ὑψηλὴ καὶ ἂν ἦτο ἡ κοινωνικὴ τάξις εἰς ἣν ἀνήκον, προσέφερον μόναι πρὸς τὸν ξένον τὸ γλυκὸν καὶ τὸν καφεῖν, καὶ μετὰ ταῦτα ἱστάμεναι ὡς ἀγάλματα περιέμενον νὰ λάβωσιν ὀπίσω τὸ κύπελλον. Ποσάκις ὁ ἐπι ἀγένειος ἐγὼ, κατέκλυσσα σπεύδων καὶ χεῖλη καὶ γλῶσσαν, μὴ ἀνεχόμενος νὰ βλέπω κατέναντί μου ὡς ὑπρέτιδα τὴν πρωτίστην ἀρχόντισσαν τῆς Πελοποννήσου! Ἡ ἐορτάζουσα ὅμως οὔτε ἐκ τῆς Πελοποννήσου, οὔτε ἐκ τῆς Στερεᾶς, οὔτε ἐκ τῶν νήσων κατήγστο· ἀλλ' ἐξ ἄλλης χώρας, ἐκ τῆς βασιλίδος τῶν πόλεων, ὅπου καὶ μετὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπεκράτησεν εὐγένειά τις καὶ χάρις περὶ τοὺς τρόπους, καὶ γνῶσις τῶν καθηκόντων καὶ τῆς ἰδίας ἀξίας. Οἱ δίσκοι λοιπὸν ἐφέρθησαν ὑπὸ ὑπηρετιδων, καὶ ὅτε ἠγέρθην ἵνα ἀναχωρήσω ἡ φιλόφρων κυρία μοὶ ἔτεινε τὴν δεξιάν. Νὰ ἐγγίσῃ δέσποινα, καὶ ὠραία μάλιστα τὴν χεῖρα νέου! ἀμάρτημα καθοσιώσεως τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Διὸ παρακολουθήσας μέ τις τῶν παρευρισκομένων, τοσαύτας ἐξήμυσεν ὕβρεις κατὰ τῆς χρηστοτάτης ἐκείνης κυρίας, ὅσας δὲν θὰ ἐτόλμα τις σήμερον καὶ νὰ ἐκστομίῃ κατὰ τῆς μᾶλλον διαβεβουμένης ἐταίρας. Καὶ ὅμως πολλάκις ἀπαντῶ τὸν ἀμείλικτον ἐκείνον κατήγορον τῆς ἀθώας μου χειραψίς, πληγόνοντα ἀπαλωτάτας παρθένων χεῖρας μὲ τὰς τυλώδεις παλάμας του, τὰς ὁποίας δὲν κατώρθωσαν νὰ καταστήσωσι μαλακάς ὡς οὔτε τὸν τυλώδη αὐτοῦ ἐγκέφαλον ἐμαλάκυναν, αἱ ἐξακόσιαι 50 δραχμαὶ τοῦ γερουσιαστικοῦ μηνιαίου.

Ἐν ἔτος μετὰ ταῦτα ἐπανεντᾶτο τὸ Μεσολόγιον, καὶ σκιρτῶσα ἤκουσεν ἡ Ἑλλὰς τὴν εἰδυσιν. Δὲν ἐχαίρομεν δὲ ἀπλῶς διὰ τὸν θρίαμβον, ἀλλὰ πρὸ πάντων διότι ἡ ἀνάγκησις πόλεως κατὰ τὴν στερεάν Ἑλλάδα, ὅπου μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Καραϊσκάκη, βαρὺς ἐπανῆλθεν ὁ ζυγός, θὰ ἐδίαζε τὰς δυνάμεις νὰ παρεκτείνωσι τὰ ὅρια. Πανταχοῦ λοιπὸν χαρὰ καὶ φαιδρότης καὶ ἀγαλλίασις, καὶ ἐν τῇ πτωχείᾳ ἡμῶν πάντες ἐφιλοτιμηθῆμεν νὰ πανηγυρίσωμεν τὴν νίκην τοῦ Σταυροῦ· ὁ κυβερνήτης, διαμένων τότε ἐν Αἰγίνῃ, διέταξε δοξολογίαν, ὁ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν γραμματεὺς ἀπήγγειλεν ἐπ' ἐκκλησίας λόγον προκαλέσαντα καὶ δάκρυα καὶ εὐφρομίας, καὶ τὸ ἑσπέρας ἐφωτίσθη ἡ πόλις.

Τὴν αὐτὴν ἐκείνην ἑσπέραν (8 Μαΐου 1829) ὁ Κ. Τρικούπης, ἐορτάζων τὴν ἀπελευθέρωσιν τῆς γῆς ὅπου ἐχύθη τὸ αἷμα τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, ἐκάλεσεν ἡμᾶς εἰς εὐθυμίαν, εἰς ἣν παρήσαν καὶ ὁ Κυβερνήτης καὶ οἱ πρέσβεις τῶν ξένων Δούλων, καὶ ὅσοι ἄλλοι γνωστοὶ ξένοι ἔτυχον τότε εἰς Αἰγίνα.

Ἐκ τῶν τριῶν ἢ τεσσάρων μεγαλαμπρεπεστέρων οἰκίων τῆς μητροπόλεως τῆς Ἑλλάδος, τὴν μίαν κατεῖχεν ὁ Κ. Τρικούπης· ἀμφιβάλλω δὲ ἂν ἦ εὐρυχωρότερα, ὅπου κατῴκει ὁ Κυβερνήτης, ἥτοι ἴση πρὸς τὸ στενὸν γραφεῖον τῆς Παρδύρας. Οἱ λοι-

(*) Ὅρα διάταγμα τῆς 5 Ἰουλ. 1829, ὑπ' ἀρ. 13,313.

ποὶ δὲ ἡμεῖς ἐνεφωλεύομεν, ὡς ἀληθεῖς τῶν Μυρμηδόνων διάδοχοι, εἰς ἰσόγαια, καὶ κλίνην εἶχομεν τὸ χῶμα, καὶ ἐπιπλά τὰ δερμάτινα δισάκκια, τοὺς πιστοτάτους τούτους συντρόφους τῶν συμφορῶν ἡμῶν καὶ περιπλανήσεων, κρεμάμενα ἀπὸ μακρῶν ξυλίνων ἡλῶν ἐπὶ ἀνωμάτων καὶ μαυρωπῶν τοίχων, καὶ σκεύη τραπέζης πινάκια βανασουργῇ ἐστερημένα χειλέων καὶ ὀδοντωτά, εἰς ἃ, ἀπλοῦντες τὴν δεξιάν ἐνῶ ἐκαθήμεθα κατὰ γῆς πρὸς τὴν παρακειμένην ἐστίαν, ὅπου ἐκόχλαζεν ἀρμονικῶς δίσκος χύτρα, μετεχέομεν λαγνίστατοι φακὰς ἢ φασιλοῦς. Καὶ ὁμῶς ἡμεῖθα πανευδαίμονες, καὶ ἐμακαρίζομεν ἐαυτοὺς, διότι πρῶτον τότε, μετὰ πολλὰ ἔτη, ἐτρώγομεν ἀκαταδίσωτοι καὶ ἀδάκρυτοι τὸν ἄρτον ἡμῶν!

Συνήλθομεν λοιπὸν εἰς τὸν εὐρυχωρότερον τῶν θηλάμων τοῦ μεγάρου τοῦ ἐπὶ τῶν ἐξωτερικῶν ὑπουργοῦ (νομίζω δὲ ὅτι ὅλοι ὅλοι ἦσαν δύο). Κατὰ τὴν ἀνωτέραν ἄκραν, ὑπ' αὐτὰ τὰ παράθυρα, ἐκείτο μακρὸς ἀνακλιντήρ, κατὰ τὸ τουρκικὸν ἔθος, ὅπου ἐκάθηντο σεσωρευμένοι αἱ δέσποιναί, φοροῦσαι φέσια, φακιόλια, μπόλιας, ἐνὶ λόγῳ ἐκπροσωποῦσαι διὰ τοῦ ἐνδύματος πάσας τὰς ἐπαρχίας τῆς Ἑλλάδος, τὰς δύο δὲ πλευρὰς περιζώννουν θρανία μελιταῖα, καὶ ἐν τῷ μέσῳ, πρὸς τὴν εἴσοδον, ἴσταντο ὄρθιοι ὁ Κυβερνήτης καὶ οἱ ξένοι μετὰ πολλῶν ἄλλων. Μεταξὺ δὲ τῶν ἄλλων τούτων παρίστατο καὶ τις πρίγκηψ, τὸ γένος Ἕλλην, νεωστὶ ἐλθὼν ἐκ Παρισίων, μετὰ τῆς σκιατραφούς αὐτοῦ συζύγου, φερούσης ἐσθῆτα

«*Καλὴν πορφύρεν, καὶ τερμιόμεντα χιτῶνα*», καὶ τὴν κόμην ἐχούσης ὡς πύργον Κυβέλης ἀνατεταμένην καὶ ὑψηλήν. Ἡ λιπαρὰ αὕτη πριγκήπισα, στρέφουσα ἀδιακόπως τὸ βλέμμα περὶ τὴν αἴθουσαν, ἐφαίνετο οἰκτείρουσα καὶ τὸ ἐνδυμα καὶ τοὺς τρόπους τῶν παρακκημένων, καὶ ἐκάγχαζε, καὶ ἐχλεύαζε, καὶ ὡς καρακάξα ἐκίτταδιζε γαλλιστί, κατὰ τὸν μακαρίτην Κλονάκην.

Ἀλλὰ τοὺς κιτταδισμοὺς τῆς πριγκηπίσσης διακόψουσιν τὰ λιγυρὰ προανακρούσματα τῆς μουσικῆς ἢ ὀρχήστρα, συγκειμένη ἐξ... ἐνὸς καὶ μόνου βιολίου, θέλγει τὰς ἀκοὰς καὶ κινεῖ τοὺς πόδας τῶν χορευτῶν. Ἰδοὺ ὁ τράχηλος τοῦ λυριστοῦ κυρτοῦται, ἡ ἀριστερὰ αὐτοῦ σιαγὼν στηρίζει τὸ ὄργανον, καὶ τὸ πληκτρον κινεῖται εὐμολπον καὶ μεγαλοπρεπές· τὰ ὦτα ὅλων τανύονται καὶ προβαίνουν αἱ δεξιοὶ πόδες τῶν χορευτῶν. Ἀλλά, βαθὺ τῆς συμφορᾶς! μόλις ἤχησεν ὁ πρῶτος τόνος, καὶ μὴ τῶν χορδῶν ἐκρήγνυται μετὰ πατάγου, καὶ παρ' ὀλίγον νὰ καταστήσῃ ἑτερόφθαλμον τὸν λυριστήν.

Ὅποια τότε ἀπελπίσις! διότι ἄλλη χορδή, κατ' ἀλλήλους πρὸς ἀναπλήρωσιν τῆς κοπέισης, δὲν ὑπῆρχεν ἀνὰ πᾶσαν τὴν Αἴγινα!

Ἀπεχώρησε λοιπὸν περίλυπος ὁ ἀγαθὸς λυριστής, ὅστις, μὴ ὢν τοιοῦτος ἐξ ἐπαγγέλματος, εἶχε συγκαταβῆ νὰ ὠραίωσιν τὴν ἐορτὴν διὰ τῆς μουσικῆς

αὐτοῦ δεξιότητος. Διανέμων σήμερον δικαιοσύνην ὡς πρόεδρος ἐνὸς τῶν ἀνωτάτων δικαστηρίων τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἐλησμόνησεν ἴσως τὴν ἐσπέραν ἐκείνην καθ' ἣν, διὰ τὸ ἀφιλότιμον μιᾶς χορδῆς, δὲν κατώρθωσε νὰ διανείμῃ τέρψιν εἰς τὰς ἀνυπομόνους ἀκοὰς καὶ τοὺς ἀνυπομονεστέρους πόδας τῶν πανηγυριζόντων τὴν ἀνάκτησιν τοῦ Μεσολογγίου.

Τὸν ἀποτυχόντα λυριστὴν διεδέχθη μετ' ὀλίγον κιθαρωδός, ὅλως κομφευσόμενος καὶ πρόθυμος νὰ ἐπιδείξῃ τὴν ἐμπειρίαν αὐτοῦ, ὅστις

«*Κιθάρας ἐξ ὑπάτης χέλυσος βαρυηχέα φωνήν*», διεσάλπισε τὸ τότε ἀγοραῖον·

«*Ἡ ὥρα ἦλθεν*

» *ἔχε ὑγείαν,*

» *μὲ θρηνηφθίαν*

» *ἀναχωρῶ.*

» *ἔχε ὑγείαν*

» *φεύγω πηγαίνω*

» *τὸ πεπρωμένο*

» *ἀκολουθῶ, » κτ.λ.*

Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ τὸ ἄσμα ἦτο ἄμουσον, καὶ ὁ ἦχος βαρὺς, καὶ ἄχαρις ἡ φωνή, μετέβη ἡ κιθάρᾳ εἰς τὰς χεῖρας τοῦ Κοκκινάκη.

Τὸν Κοκκινάκην ἐγνώριζε τότε τὸ κοινὸν τῆς Ἑλλάδος, οὐχὶ διὰ τὴν μετοχὴν του εἰς τὴν ἐκδοσιν τοῦ *Λογίου Ἑρμοῦ* καὶ τὰς δύο ἢ τρεῖς μετρίας μεταφράσεις του, ἀλλ' ἕνεκα τοῦ ἐμβατηρίου

«*ὦ Λυγερὸν καὶ κοπτερὸν σπαθί μου,*»

καὶ τῆς ἐμμελοῦς, πρὸ πάντων δὲ ἐνθουσιώδους φωνῆς μεθ' ἧς τὸν ἐψάλλε· τὸν ἐμβατήριον τούτων ἤκουες ἀδόμενον καὶ εἰς τὰς ἐσχατίας αὐτὰς τῆς Ἑλλάδος, καὶ τοὶ πρὸ μικροῦ συνταχθέντα· οὐτ' ἐνθυμοῦμαι ἄσμα, οὐδ' αὐτῶν τῶν τοῦ Ῥήγα ἐξαιρουμένων, τοσοῦτω ταχέως καὶ γενικῶς υἱοθετηθῆν παρ' ὀλοκληρίου τοῦ ἔθνους.

Μετὰ τὸ ἄσμα τοῦτο ἐψάλλε καὶ ἄλλο ὁ Κοκκινάκης, καὶ οὕτω ἀνεκούφισε τὴν στενοχωρίαν, τὴν ὁποίαν καὶ ὁ οἰκοδεσπότης καὶ ἡμεῖς ἠσθανόμεθα διὰ τὴν ἀποτυχίαν τοῦ πρώτου μουσουργοῦ.

Ἐνθυμοῦμαι ὅτι ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας διεφημίζετο ἡ λαμπρότης τῆς ἐορτῆς ἐκείνης, ὅσον οὐδ' ὁ τελευταῖος χορὸς τῶν δουκῶν De Tacher la Pagerie ἐν τῷ *Hôtel d'Albe*.

Τίς, μετὰ τριάκοντα μόλις ἔτη, παρευρισκόμενος εἰς τοὺς ἐν Ἀθήναις συγκροτούμενους χορούς, πιστεύει τὴν τοιαύτην ἀλλοίωσιν;

Ἀλλὰ δυστυχῶς ἡ μεταβολὴ δὲν ἐγένετο πάντοτε ἐπὶ τὸ κρεῖττον. Πρὸ δύο ἐτῶν ἠθέλησα νὰ ἐπιδοθῶ εἰς ἐρευνάν τινα, τὴν ὁποίαν ἐγίνωσκον μὲν ὅτι ἀτεχνῶς ἠθέλον διεξαγάγει, ἥτις ὁμῶς εἶχε ὑπόθεσιν καὶ περίεργον καὶ διαφέρουσαν τῇ νεωτέρῃ ἡμῶν ἱστορίᾳ· ἠθέλησα, λέγω, νὰ ἐπεξέλθω ὅλας τὰς ἀπ' ἀρχῆς τοῦ ἀγῶνος ἐκδοθείσας ἐν Ἑλλάδι ἐφημερίδας, καὶ διαίρων τὴν ἐφημεριδογραφίαν κατ' ἐποχὰς νὰ συμπεράνω τὰς προόδους, οὐχὶ τὰς περὶ τὰ γράμματα ἢ τὰς ἐπιστήμας, ἀλλὰ τὰς

περί τὴν εὐσυνειδησίαν τῶν κρίσεων καὶ τὴν εὐθύτητα τῶν προαιρέσεων. Μετὰ πολλὰς ὁμῶς, σημειώσεις καὶ ἐργασίαν ἱκανήν, ἐρυθρίων διὰ τὴν ἐκτροπὴν, παρητήθη ἡ ἐπιχειρήματος· διότι, ἐνῶ καὶ κατὰ τὰς σφοδρότερας ἐρίδας καὶ ἀλληλομαχίας, τὰς ἐπὶ τοῦ ἀγῶνος καὶ ἐτι μετ' αὐτόν, ὡμολογεῖτο ὑπὸ τοῦ τύπου σέβας πρὸς τὰς ὑπηρεσίας, τὴν ἱκανότητα, τὰς θυσίας, ἐνὶ λόγῳ τὴν ἀρετὴν, καὶ ἀνεγνωρίζοντο αἱ ἀγαθαὶ πράξεις, εἶδον αὐτὸν μετὰ ταῦτα ὑπερβαίνοντα ἀχαλίνωτον πᾶν ὄριον, καὶ πάντα ἐκφραυλίζοντα, πράγματά τε καὶ πρόσωπα. Ὁ ἐκφραυλίζων ὁμῶς πάντα, λησμονεῖ ὅτι ἐκφραυλίζει καὶ ἐκυτόν, καὶ αὐτὴν τὴν πατρίδα ὑπὲρ ἧς φαίνεται ἀμυνόμενος, καὶ ὅτι διὰ τῆς μαρτυρίας αὐτοῦ ὑποστηρίζει καὶ δικαιολογεῖ τὰς κατὰ τοῦ ἰδίου ἔθνους κατηγορίας. Ναι μὲν δὲν ἀγνοῶ ὅτι ἐν ὧρᾳ παραφορᾷ ὁ ἄνθρωπος θυσιάζει καὶ τὰ ἱερώτερα τῶν γενικῶν συμφερόντων χάριν τοῦ ἰδίου πάθους· ἀλλ' ἡ παραφορά, ὡς καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ δηλοῖ, εἶναι ἀκκριαία καὶ πρόσκαιρος· δολοφονοῦμεν δὲ τὴν πατρίδα μεταβάλλοντες αὐτὴν εἰς πάθος διαρκές καὶ ἀένναον.

N. A.

ΑΙ ΔΥΟ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΙΚΕΛΙΑΣ.

(1848 καὶ 1860.)

A'.

Ὁ Σικελὸς Λαμάσας, πρὸ δώδεκα μὲν ἐτῶν λοχαγός, νῦν δὲ ὑποσπιστὴς τοῦ Γαριβάλδου, ἔδωκε πρῶτος τὸ σημεῖον τῆς ἐπαναστάσεως τὴν 10 Ἰανουαρίου 1848 ἐν Πανόρμῳ· ἡ δὲ νεαπολίτις φρουρὰ ἀπεχώρησεν εἰς τὰ φρούρια καὶ τὸ Βασιλικὸν παλάτιον, ἐπίσης καὶ αὐτὸ ὠχυρωμένον· τὴν ἐπιούσαν εἰς χιλιάδας χωρικῶν ἔδραμον εἰς βοήθειαν τῶν ἐπαναστατῶν, τέσσαρας δὲ ἡμέρας μετὰ ταῦτα πέντε χιλιάδες στρατιωτῶν ἐφθάσαν ἐκ Νεαπόλεως, καὶ μετ' αὐτῶν ὁ ἀδελφὸς τοῦ βασιλέως κόμης Ἀκυιλίας, κομιστὴς τεσσάρων ψηφισμάτων μεταρρυθμιζόντων τὴν διοίκησιν τῆς νήσου. Ἀλλ' οὔτε ταῦτα οὔτ' ἐκεῖνος ἴσχυσαν νὰ εἰρηνεύσωσι τὴν ἐπαναστάσιν, ἥτις μάλιστα καὶ ἐξηπλοῦτο. Ἐν τοσούτῳ τὴν πόλιν κατεκραυνοῦντο ὁ στρατός, εἰ καὶ ἐπιμόνως διεμαρτυροῦντο οἱ πρόξενοι πασῶν τῶν Δυνάμεων. Ὁ ἀγὼν ἄρα διήρκεσεν ἡμέρας πολλὰς· ἐπειδὴ δὲ τὰ βασιλικά στρατεύματα ἀπεκλείσθησαν πανταχόθεν, καὶ ἐστεροῦντο σχεδὸν τροφῶν, καὶ πλῆθος εἶχον τραυματιῶν καὶ ἀσθενῶν, οἱ στρατηγοὶ αὐτῶν καταβλήθέντες, ἐν μόνον ἐσκέπτοντο, πῶς νὰ ἐπανέλθωσιν εἰς Νεάπολιν. Ὄθεν ὁ μὲν γενικὸς διοικητὴς Μάγιος, παραδοὺς τὴν ἐξουσίαν τῷ στρατηγῷ Saugei, μετεκομίσθη ὡς ἐπιπλὸν ἐντὸς στρώματος εἰς τὰ πλοῖα, ὁ δὲ στρατηγὸς Βιάλας, διοικητὴς τῆς ἐπαρχίας, ἐνδυθεὶς γυναικεῖα ἐσώθη.

Ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Saugei ἐδιέσθη μετ' ὀλίγον, ἐγκαταλειφθεὶς ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ τοῦ βασιλέως καὶ τῶν ἄλλων στρατηγῶν, νὰ μιμηθῇ τὸ παρόδειγμα αὐτῶν. Μὴ κατορθώσας δὲ νὰ ἐπιβῇ εἰς πλοῖον ἐκ τῶν ἐν τῷ λιμένι Πανόρμου, μετέβη δι' ὁδοῦ παραλίας καὶ ὑπωρείας εἰς Σόλαντον, πολλὰ παθὼν κατὰ τὴν ὑποχώρησιν. Εἰκοσιτρεῖς ἡμέρας διήρκεσαν ὁ τε πόλεμος καὶ αἱ κατὰ τῆς πόλεως πυρβολήσεις. Καὶ ἔδειξαν μὲν οἱ κάτοικοι τοῦ Πανόρμου μεγίστην ἐνέργειαν καὶ ἐπιμονὴν κατὰ τὴν μακρὰν ταύτην μάχην τὴν συγκροτηθεῖσαν ἐν ταῖς ὁδοῖς, βέβαιον ὁμῶς ὅτι ἡ μωρία ἅμα δὲ καὶ ἡ ἀνανδρία τῶν ἐκ Νεαπόλεως στρατηγῶν αὐχ' ἤττον συνετέλεσαν εἰς τὸν θρίαμβον τῶν ἐπαναστατῶν.

Κενωθείσης δὲ τῆς πρωτεύουστος ὑπὸ τῶν βασιλικῶν στρατευμάτων καὶ αἱ λοιπαὶ πόλεις ἐμειμήθησαν αὐτὴν ὥστε πλὴν τῆς Μεσσίνης, ὅπου τὰ μὲν φρούρια καὶ τὴν ἀκρόπολιν κατείχεν ὁ στρατός τὴν δὲ πόλιν ὁ λαός, πᾶσα ἡ ἄλλη Σικελία ἔμενεν ἐλευθέρη. Ὁ βασιλεὺς προέτεινε τότε καὶ νέας παραχωρήσεις, χορηγήσας καὶ ἀμνηστίαν, καὶ ὑποσχθεὶς Σύνταγμα τῇ Σικελίᾳ ἅμα μετὰ τὴν εἰρήνην. Βραδέως ὁμῶς ἐγένετο ἡ πρότασις· διότι ἡ ἐπαναστατικὴ κυβέρνησις ἀπήντησεν ὅτι μόνον μετὰ τὴν συγκάλεσιν τῶν σικελικῶν Βουλῶν, αἵτινες ἐμελλόν νὰ προσαρμόσωσι τὸ Σύνταγμα τοῦ 1812 ἔτους, εἰς τὰ ἥθη καὶ τὰς νεωτέρας ἰδίαις τοῦ τόπου, ἤθελον συγκαταβῇ νὰ καταθέσωσι τὰ ὅπλα.

Τί δὲ ἦτο τὸ Σύνταγμα τοῦτο τοῦ 1812; Τὴν πρώτην ἀρχὴν αὐτοῦ ἀνευρίσκομεν κατὰ τὴν ΙΑ' ἐκατονταετηρίδα, ἐπὶ τῶν Νορμανθῶν, ὅτε Ῥογήρος, ὁ ἀποσπάσας ἀπὸ τῶν Σαρακηνῶν τὴν Σικελίαν καὶ Καλαυρίαν ἐνῶ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ῥοβέρτος ὁ Γυσκάρδος ἢ Πανοῦργος ἦτο δούξ τῆς Ἀπουλίας, κατέστησεν αὐτό.

Τὸ Σύνταγμα τοῦτο ἦτο ἀπλῶς τιμαριωτικόν· βαρῶνοι, καὶ ἐπίσκοποι, καὶ ἡγούμενοι, καὶ ἄλλαι ἀξιωματικοὶ ἐκ τοῦ κλήρου, καὶ μικροὶ τιμαριῶται συνεκρότουν τὴν Βουλὴν· ἡ δὲ μνήμη τοῦ Ῥογήρου, τοῦ ἐπικληθέντος μεγάλου κόμητος, ἐτι καὶ σήμερον ζῇ ἐν Σικελίᾳ μετὰ τοῦ λαοῦ. Ὁ τάφος αὐτοῦ σώζεται ἐν Πανόρμῳ, ἐντὸς ναοῦ ὅπου ἔρχονται καὶ μακρόθεν μετ' εὐλαβείας, διότι αὐτὸς εἶχε διώξει τοὺς Σαρακηνούς, ἐλευθερώσει τοὺς χριστιανούς ἀπὸ μακρᾶς δουλείας, καὶ χορηγήσει νόμους σοφούς. Τὸ λείψανον ἄρα αὐτοῦ προσκυνεῖται ὡς λείψανον γενναίου προστάτου τῆς πίστεως. Ἀλλὰ τοὺς Νορμανθῶν διεδέχθησαν οἱ δούκες τῆς Ἀνδεγαυίας, κόμητες τῆς Προβηγκίας καὶ βασιλεῖς τῆς Νεαπόλεως καὶ Σικελίας, αἵτινες ἐπέβησαν τοὺς νέους αὐτῶν ὑπηκόους, καὶ διακόσια ἔτη μετὰ τὸν Ῥογήρον, ἐπὶ Καρόλου τοῦ ἐξ Ἀνδεγαυίας, τὴν ΙΓ' ἐκατονταετηρίδα, ἦτοι τὸ 1282 ἔτος, ἐγένετο ὁ Σικελικὸς Ἐσπερινός, καθ' ὃν ἐφανεύθησαν ὀκτὼ χιλιάδες Προβηγκίων καθ' ὅλην τὴν νήσον.

Καὶ δὲν κατήργησαν μὲν ἐπισήμως, παρημέλησαν ὁμῶς οἱ ἡγεμόνες τῆς Νεαπόλεως τὸ γηραιὸν Σύνταγμα τοῦ Ῥογήρου, ἕως οὗ τὸ 1812 οἱ Ἀγ-